

Amèrica Central: sobreviure al desenvolupament

Alex Guillamón – Coordinador d'Entrepobles

El balanç de tres dècades de cooperació internacional al desenvolupament que hem conegut a Amèrica Central ens deixa un saldo que podríem resumir esquemàticament com: èxit del «desenvolupament», punxada de la «cooperació».

La tendència natural del desenvolupament realment existent és la d'una evolució desigual en el marc d'unes relacions desiguals

El discurs de les polítiques de cooperació al desenvolupament plantejava expectatives de generalització del model econòmic i del benestar dels països «desenvolupats». Aquest discurs obviava que la tendència natural del *desenvolupament realment existent* és la d'una evolució desigual en el marc d'unes relacions desiguals. El seu «progrés» ha estat el de la concentració de la riquesa, la financiarització, la deslocalització, l'especialització territorial i l'acumulament per desposseïció. Amb l'avanç de totes aquestes tendències, el desenvolupament realment existent (no el de l'imaginari de la cooperació), sí està aconseguint els seus objectius.

Si fem un brevíssim recorregut per aquestes tres dècades, podríem distingir tres fases:

Una primera època marcada pels conflictes armats i encara en un món dividit en dos grans blocs, on prevalia el discurs dels DDHH i els esforços es van abocar cap a les transicions envers règims «homologables» i l'estabilitat, tot incloent-hi suports importants a la societat civil per pressionar en pro dels processos de pau.

Després va venir el desplegament de l'agenda neoliberal, culminada amb els Tractats de Lliure Comerç. Durant aquesta època la cooperació al desenvolupament va encunyar tota una bateria de conceptes com els de Desenvolupament Humà, Desenvolupament Sostenible, Gènere en el Desenvolupament, Objectius del Mil·lenni, etc., com a contrapès, per anar més enllà del creixement econòmic com a vara de mesurar el desenvolupament. En tot allò, al costat de la retòrica pal·liativa del sistema de les NN.UU., també trobaríem discursos i pràctiques amb recorreguts destacables. El problema és que, en el millor dels casos, van quedar fonamentalment per al consum intern en l'ecosistema de la cooperació, en tant que la «realitat real» anava pels camins del Consens de Washington.

En la tercera fase, on ens trobem, amb prou feines en queda rastre ni tan sols dels

pal·liatius. Es tracta de prémer l'accelerador d'una cooperació amb la inversió empresarial en el centre, és a dir, el desenvolupament en la seva expressió més crua. Per no allargar-nos n'hi ha prou amb una imatge: el passat 8 de març, mentre Guatemala i el món es despertaven amb l'horror de les 40 nenes deixades morir en l'incendi d'un orfenat de la capital, enmig d'una pluja de comunicats de solidaritat exigint justícia, al Fòrum d'ONG Internacionals a Guatemala arribava un altre comunicat, de la Cambra de Comerç espanyola al país. Aquest, però, planyent-se de la «desprotecció» de les seves inversions en projectes extractivistes com les hidroelèctriques d'ACS en el riu Cahabón, davant les demandes de protecció del territori kekchí.¹ La Cort de Constitucionalitat acaba de donar-los llum verda. La diplomàcia i la cooperació oficial europees d'avui són molt més proactives amb els «drets» del ciutadà Florentino Pérez i dels seus co-accionistes. El Gènere en el Desenvolupament ja fa temps que va caure en desgràcia, les retallades en van fer la resta.² Les òrfenes no «produeixen riquesa»...

Dades i xifres d'una promesa incomplerta

El balanç concret del que van ser les promeses de progrés, drets i benestar de la cooperació al desenvolupament a Amèrica Central, ens mostra que, dissortadament, la realitat continua sent extremament tossuda.

A nivell macro i centrant-nos exclusivament en el creixement econòmic, ens trobem amb la irrellevància de la cooperació: «[...] els països de Centreamèrica no representen un pes fort en el desemborsament

1. «Carta abierta a la Cámara de Comercio de España en Guatemala», Ana Rosa Alcalde, directora de APS, a *Prensa Libre*, 16/5/2017, Guatemala.
2. *Impactos del desmantelamiento de la cooperación española en las organizaciones feministas centroamericanas*, Clara Murguialday, Estrella Ramil, Mª Teresa Blandón, Morena Herrera, Walda Barrios y Paula del Cid, Aliança per una Cooperació Feminista Global, 2016 Barcelona.

Trobada meso americana pels drets sexuals i reproductius, Managua

de la cooperació dels països o les institucions multilaterals. En el cas dels donants bilaterals, es posiciona amb una més gran rellevància el nivell de comerç que tenen amb els receptors, cosa que suggereix que l'ajuda té com a objectiu enfortir els vincles comercials. El model d'eficàcia mostra que no existeix una relació significativa entre el pes de l'ajuda dins de cada país de la regió i les taxes de creixement que aquests registren. Això no ha d'ésser interpretat com una crida a aturar tota font d'ajuda; és una invitació a repensar les coses»³.

Les anàlisis d'impacte dels Tractats de Lliure Comerç als quals es va abocar la regió ens mostren allò que ja cabia esperar seguint en termes macroeconòmics:

«Durant el període de vigència del CAFTA, hi ha un increment del dèficit comercial (exceptuats els negocis de «maquila») d'El Salvador amb els EUA. En el període 2006-2011, va ser d'un promig de 1.816 milions de dòlars; en el període liberalitzador previ al CAFTA (1990-2005), el saldo n'era de 846 milions; i en el període previ a la guerra civil (1970-1980), la suma era de 28 milions»⁴.

Tot baixant a indicadors de «desenvolupament humà», el *Quinto Informe Estado de la Región 2016*⁵ ens brinda una àmplia visió del paisatge. Ja en la seva introducció podem llegir:

«Cinc anys després de l'últim informe, l'istme mostra un estancament en l'estructura productiva, en la desigualtat social, en la feblesa de les institucions i, sobretot, en la qualitat i cobertura dels sistemes edu-

catius», i el que és pitjor encara, «si no va ser possible millorar les condicions de vida generals de la població en 2004-2007, quan es va experimentar un promig de creixement econòmic del 5,6% anual, molt menys ho podria ser ara».

«El 2013 quasi la meitat de la població es trobava **per sota de la línia de pobresa**, (...) entre els 2009 i 2014 les llars en exclusió social van augmentar de 36% a 42%». La **desnutrició crònica** «afecta a un 28,4% de nens i nenes, més del doble que el promig llatinoamericà»; el **salari mínim agrícola** «al Salvador, Hondures i Guatemala va ser insuficient per adquirir la cistella bàsica alimentària. La situació més crítica és la de Nicaragua, on el cost de la CBA és 3,27 vegades el salari mínim agrícola». Els sous a les **'maquilas'**, on més del 60% de qui hi treballa són dones, representen entre un 33% i un 42%, segons país, de la cistella bàsica.

Les xifres sobre pobresa augmenten de relleu si les unim a les de la **migració**:

«El 2015 prop de quatre milions, un 8% de la població regional, vivia fora dels seus països d'origen, el 82% d'ells als EUA. A El Salvador la proporció de migrants puja al 21,1% (...) només entre gener i maig de 2014 prop de 40.000 nens, nenes i adolescents van ser detinguts per les autoritats frontereres nord-americanes»⁶.

La violència és un altre dels trets d'una regió que veu com el crim organitzat i la corrupció s'incrusten en els negocis i les institucions polítiques. A nivell mundial, la taxa d'homicidis és de 6,2 per 100.000 habitants. Una taxa de 10 és el llindar que la OMS considera com a problema de salut pública. El 2013 Hondures estava en 90,4, El Salvador 41,2 i Guatemala 39,97.

El 2015 prop de quatre milions vivia fora dels seus països d'origen, el 82% d'ells als EUA. A El Salvador la proporció de migrants puja al 21,1% (...) només entre gener i maig de 2014 prop de 40.000 nens, nenes i adolescents van ser detinguts per les autoritats frontereres nord-americanes

3. «¿Ha sido importante la cooperación internacional para el desarrollo y el crecimiento económico? Una evidencia de datos panel para Nicaragua y Centroamérica», Caroll Siero, Rony Rodríguez i Sebastián Hernández, *Encuentro* No. 102, 52-74, 2015 Managua.

4. «Balance del comercio a siete años de vigencia del Tratado de Libre Comercio de Estados Unidos con Centroamérica», Roberto Góchez Sevilla, *Economía Hoy*, núm. 50, Abril 2013, San Salvador.

5. *Quinto Informe Estado de la Región 2016, Consejo Nacional de Rectores (Conare) de las universidades estatales* de Costa Rica, 2016, Costa Rica.

6. *Centroamérica en la mira: la migración y su relación con el desarrollo y las oportunidades para el cambio*, Manuel Orozco i Julia Yansura, Editorial Teseo 2015, Buenos Aires, Argentina.

7. *Estudio Mundial sobre el homicidio 2013*, Oficina de les NN.UU. sobre Droga i Delicte (UNDOC), 2013.

*Amèrica Central
manté un
important teixit
organitzatiu
social, construït
durant dècades
en múltiples
i variades
experiències de
lluïtes populars*

Hondures és el país de la regió amb el major nombre total **femicidis** (531 el 2014). A més El Salvador i Guatemala estan també en la banda alta dels 10 països amb una taxa més gran de femicidis del món. Nicaragua està per vora dels 50 a l'any. La impunitat arriba al 90% dels casos. A tot això cal afegir que, independentment del color polític dels governs, l'integrisme cristià i la hipocresia moral s'han instal·lat tant en la cultura oficial, com en les legislacions. Els seus blancs favorits són la salut sexual i reproductiva de les dones i la llibertat d'orientació sexual.

«El 2014 ja s'havien fet concessions a empreses mineres del 14% del territori centreamericà»⁸. Hondures (35%), Guatemala (30%) i Nicaragua (13,5%) eren els països amb més concessions, en tant que El Salvador i Costa Rica han aprovat lleis que limiten la mineria. Però, a aquests ja alts percentatges, caldria afegir-hi el que ocupa la resta de l'àmplia gamma de projectes extractius, inclosos els monocultius per a l'exportació.

L'últim informe amb dades completes sobre boscos a escala regional ja deia el 2005 que «es continua desforestant a un ritme de 48 ha./hora, entre 375.000 i 400.000 ha./any. La regió amb prou feines compta ja amb un 36,5% de cobertura forestal i s'acosta perillosament a un límit de destrucció dels recursos naturals en què es faci fons»⁹. A El Salvador, Guatemala, Costa Rica i Hondures els queda menys del 50% de la seva biodiversitat original.

Segons l'índex de Risc Climàtic Global a llarg termini (*German Watch*), Hondures (que encapçala la llista), Nicaragua, Guatemala i El Salvador estan entre els 15 països més afectats a nivell global pel **canvi climàtic**.

Malgrat la tasca ingent que aquesta realitat demandaria, el promig de la càrrega tributària a la regió continua sent raquítica: 13,9% del PIB el 2015¹⁰.

«Si se calla el cantor calla la vida»

El pitjor de cada una d'aquestes dades i xifres és que, darrere d'elles, *(mal)viuen*

milions de persones maldant en va per aconseguir una vida digna. Gent que encara s'entesta a practicar l'agricultura protegint el seu territori; gent qui sobreviu als suburbis urbans tractant d'arribar, no a final de mes, sinó al final del dia; dones que conviuen amb l'amenaça constant de la violència (tant al carrer, com a casa seva); gent empeesa a apostar la seva vida a la loteria de la migració; comunitats indígenes que tracten de mantenir viva la flama dels seus pobles; treballadors y treballadores sense drets de les «zones franques»; gent que s'encapçala a viure amb llibertat les seves relacions i afectes, etc.

Les metes de la cooperació al desenvolupament han estat per a tota aquesta gent com un horitzó fugisser, que se n'ha anat allunyant a mesura que avançaven cap a elles.

Però aquesta gent no està desemparada del tot. Amèrica Central manté un important teixit organitzatiu social, construït durant dècades en múltiples i variades experiències de lluites populars. Comunitats, col·lectius, organitzacions, plataformes i/o moviments socials que s'esforcen a expressar les seves necessitats i demandes, tot sovint en circumstàncies molt adverses. Aquest teixit social, però, es troba avui assetjat per la repressió i la criminalització, per la difamació mediàtica, per la cooptació des del poder, l'escanyament econòmic i/o legal, i, en ocasions, també per contradiccions internes amb els estils de lideratge o el masclisme.

Per molts rius de tinta que fem córrer sobre l'eficàcia i la qualitat de la cooperació al desenvolupament, no hi haurà cap esperança de revertir i construir alternatives a aquestes dades i xifres del desenvolupament realment existent, si aconseguïem callar aquests subjectes socials. Per això no se'ns acut una altra prioritat més rellevant, que la cooperació solidària per enfortir aquests col·lectius organitzats que defensen els drets dels sectors populars, a la vegada que aprenem de les seves experiències, per trenar resistències i propostes des de les diferents dimensions de l'emancipació social i des de l'autonomia política dels moviments. Una solidaritat que ha de néixer de la consciència que Amèrica Central també es juga el nostre futur.

Com va dir Mercedes Sosa, «Si se calla el cantor, calla la vida». I, si calla la vida..., només s'escolta el fred i incompassiu batec del desenvolupament. ■

8. *Crecimiento de la industria minera en Centroamérica produce mitos, paradojas y realidades trágicas*, Giorgio Trucchi, REL-UITA, 2014 Montevideo.

9. *Centroamérica en el límite forestal. Desafíos para la Implementación de las Políticas Forestales en el Istmo* Programa Ambiental Regional para Centroamérica, Componente de Áreas Protegidas y Mercadeo Ambiental, 2005 Guatemala.

10. *Perfiles macrofiscales de Centroamérica*, Instituto Centroamericano de Estudios Fiscales (ICEFI), 2016 Guatemala.